

EESTI KONJUNKTUURIINSTITUUT

ESTONIAN INSTITUTE
OF ECONOMIC RESEARCH

Rävala 6 19080 Tallinn Estonia tel 668 1242 fax 668 1240 e-mail eki@ki.ee

**Illegaalsete tubakatoodete
tarbimine ja kaubandus Eestis
(elanike hinnangute alusel)**

Tallinn
Aprill 2006

Vastutav täitja: Evelin Ahermaa

Eesti Konjunkturiinstituut

Rävala 6 19080 Tallinn

tel 668 1242

e-mail: eki@ki.ee

<http://www.ki.ee>

Copyright © Eesti Konjunkturiinstituut

SISUKORD

Sissejuhatus	3
1. Eesti elanike suitsetamisharjumused	4
1.1. Suitsetamise levik Eestis	4
1.2. Legaalsete sigarettide eelistamise põhjused	5
2. Elanike eksperthinnangud sigarettide illegaalse kaubanduse kohta.....	8
3. Illegaalsete sigarettide isiklik tarbimine.....	10
3.1. Illegaalsete sigarettide kättesaadavus.....	10
3.2. Illegaalsete sigarettide tarbimine.....	12
3.3. Sigarettide illegaalse kaubanduse piiramise meetmed	15
4. Illegaalsete sigarettide osakaal sigaretiturul.....	17
Kokkuvõte	19
Lisad	
Lisa 1. Küsitlustulemuste protsentjaotused.....	20
Lisa 2. Küsitlustulemuste protsentjaotused sotsiaal-demograafiliste gruppide lõikes.....	23
Lisa 2.1. Elanike suitsetamisharjumused	23
Lisa 2.2. Illegaalsete sigarettide ostmise 2005. aastal	24
Lisa 2.3. Pidevalt tegutseva illegaalsete sigarettide müügikoha/ müüja teadmine	25
Lisa 3. Küsitletud kogumi iseloomustus	26

SISSEJUHATUS

Tubakatooted on aktsiisikaubad, mis tähendab et aktsiisimaksu rakendamise ja sellest tuleneva kõrgema hinna kaudu püüavad riigid tubakatoodete tarbimist vähendada ning aktsiisitulu arvel korvata ka teatud määral tarbimisest tekitatud kahjusid. Legaalsete tubakatoodete kõrgem hind ahvatleb aga omakorda salakaubitsejaid, kes püüavad teenida kasumit odavama kauba pakkumisega, tasumata riigimakse.

Eesti Konjunktuuriinstituut (EKI) on tegelenud tubakaturu uuringutega alates 1998. aastast. Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi tellimusel on antud töö raames uuritud sigarettide illegaalse kaubanduse problemaatikat. Kuna sigarettid moodustavad Eestis tubakatoodete tarbimises valdava osa ning muude tubakatoodete (nt sigarid, sigarillod, suitsetamistubakas jne) tarbimine pole olulise tähtsusega, siis on käesolevas töös analüüsitud sigarettide kaubandust ja tarbimist. Töö eesmärgiks on välja selgitada illegaalsete sigarettide osakaal sigarettide kogukaubanduses ning illegaalse kaubanduse poolt riigile tekitatud maksutulukaotused.

Illegaalsete sigarettidena on töös käsitletud sigarette, millede ostmisel ja tarbimisel elanik teadis, et need olid müüdnud seadusevastaselt ning neilt polnud makstud nõutavaid riigimakse. Uuringus ei kajastu sigarettide illegaalne kaubandus, milles tarbija on osalenud enda teadmata.

Töö on jaotatud neljaks peatükiks:

1. ülevaade suitsetamise levikust ja legaalsete sigarettide eelistamisest;
2. küsitlute ekspertarvamused sigarettide illegaalse kaubanduse kohta;
3. illegaalsete sigarettide suitsetajate isiklikud kokkupuuted salasigaretidega;
4. koondülevaade illegaalsete sigarettide osakaalust sigaretiturul ning hinnang riigi maksutulukaotusele.

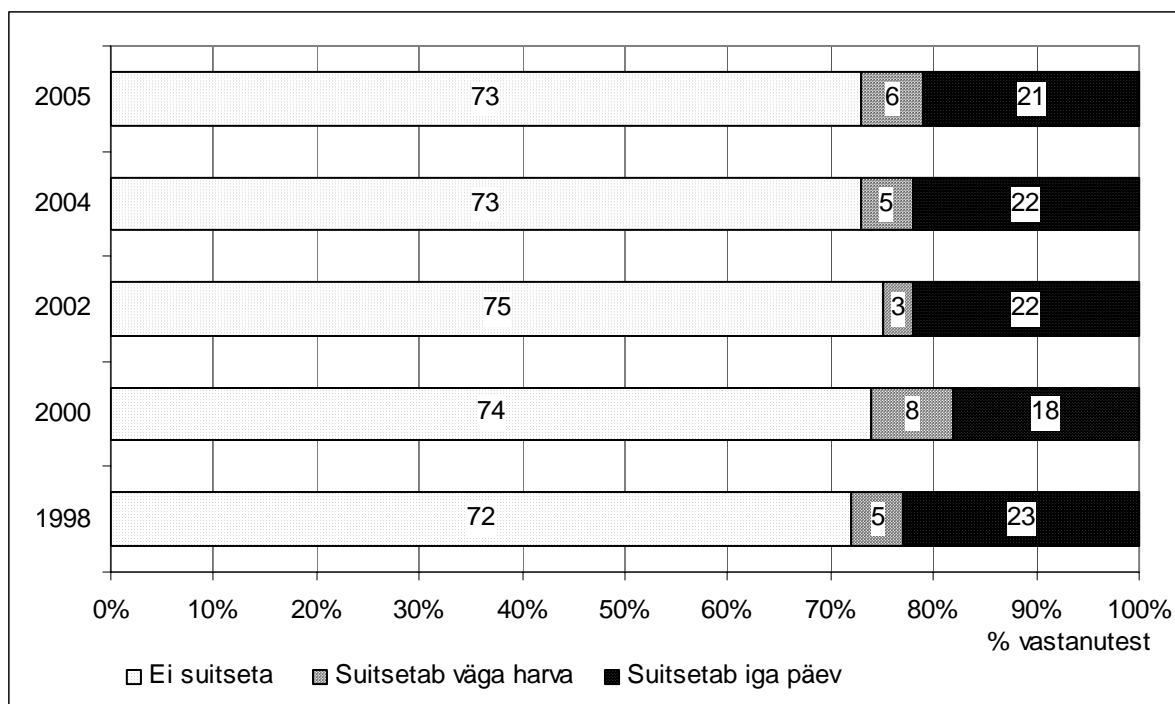
Analüüsi tulemused kajastavad 2005. aasta olukorda ning muutusi perioodil 1998-2005.

1. EESTI ELANIKE SUITSETAMISHARJUMUSED

1.1. Suitsetamise levik Eestis

Suitsetamisharjumuste uurimisel on arvesse võetud nii legaalse kui illegaalse sigarettide tarbimist ning uuring põhineb 18-74 aastaste hinnangutel. Uuritud on suitsetajate osakaalu ning suitsetamise sagedust, st kas tegemist on igapäevase suitsetamisega või suitsetatakse harvemini. Tulemusi on võrreldud EKI varasemate uurimuste andmetega, neist esimene viidi läbi 1979. aastal.

Täiskasvanud elanikkonnast suitsetas 2005. aastal 27% (seejuures oli igapäeva-suitsetajaid 21% ja harvem suitsetajaid 6%) ning 2004. aastaga võrreldes jäi suitsetajate osakaal samaks. Joonisel 1.1 toodud võrdlusest järeldub, et 2005. aastal oli Eestis suitsetajate osakaal 1990ndate lõpuga võrreldes peaaegu samal tasemel. Igapäeva-suitsetajad märkisid küsitlusel ka kogused, kui palju sigarette nad keskmiselt päevas suitsetavad, tulemustest järeldus, et keskmine igapäeva-suitsetaja poolt tarbitav kogus on nende endi hinnangul 14 sigaretti päevas (2004. a 13 sigaretti ja 2003. a 15 sigaretti). Need, kes suitsetavad vahetevahel, teevad seda enamasti mõnel üritusel või konkreetses seltskonnas ning seega ei tarbi sigarette iga päev.

Joonis 1.1. Suitsetamise levik Eestis

Suitsetajate osakaal (sh iga päev suitsetamine) on vanuse järgi enim levinud 30-49 aastaste seas ning tulu järgi madala sissetulekuga inimeste hulgas. Seevastu mitte iga päev, aga teatud juhtudel suitsetamine on kõige rohkem levinud 18-29 aastaste seas ning kõrgema sissetulekuga inimeste hulgas. Haridustaseme järgi saab välja tuua järgmise trendi: mida kõrgem on haridus, seda vähem suitsetatakse, näiteks kõrgharidusega elanike seas on igapäeva-suitsetajaid kaks korda vähem kui põhiharidusega inimeste hulgas. Regionaalselt eristub teistest piirkondadest Kirde-Eesti, kus suitsetajate osakaal on 12%-punkti Eesti keskmisest kõrgem, samas suitsetavad paljud harvemini kui iga päev (14% täiskasvanutest). Täiendavalt on sotsiaal-demograafiliste tegurite lõikes elanike suitsetamisharjumused esitatud lisa 2.1.

Meeste ja naiste lõikes saab suitsetajate osakaalu kohta teha võrdlusi lisaks viimastele aastatele ka 1970ndate, 1980ndate ning 1990ndate lõpuga, mil EKI viis läbi vastavad uuringud. Tabelis 1.1 toodud tulemustest on näha, et 1979. ja 1989. aastal suitsetas Eestis kolmandik täiskasvanutest, seejuures peaaegu iga teine mees ning peaaegu iga viies naine. Hilisematel aastatel on suitsetajate osakaal vähenenud, kuid seda eelkõige suitsetamise vähenemise tõttu meeste seas, naiste arvestuses on suitsetajate osakaal paar protsendipunkti tõusnud.

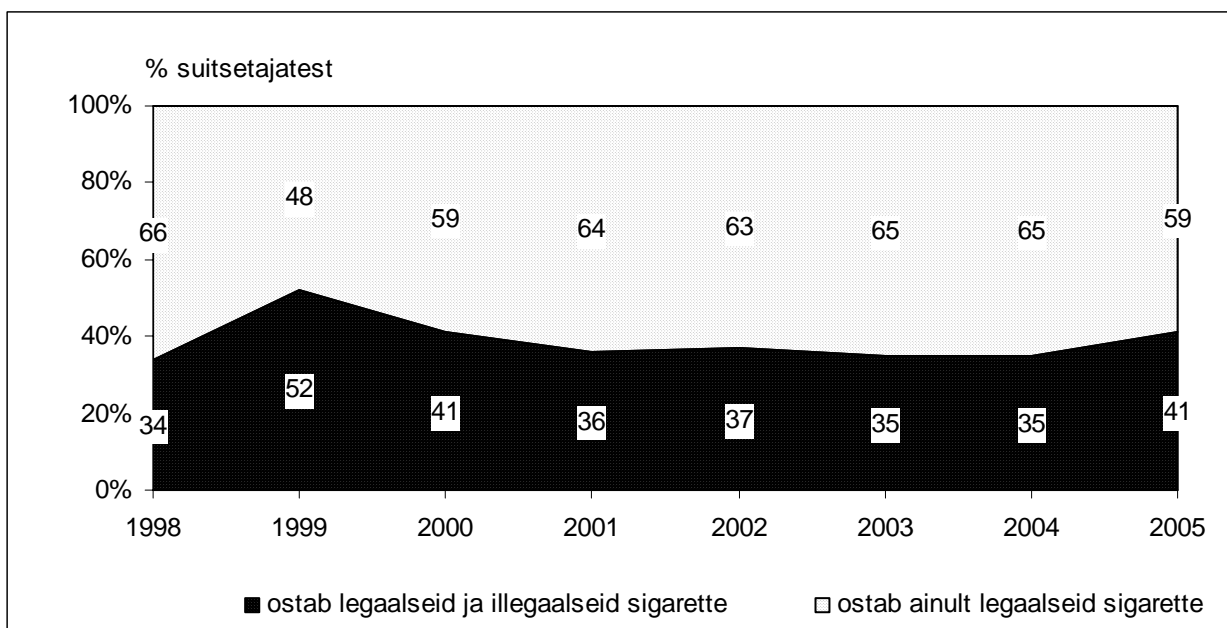
Tabel 1.1. Suitsetajate osakaal soo järgi (% vastanutest)

	1979	1989	1999	2003	2004	2005
Mehed	49	48	38	40	38	37
Naised	18	19	20	23	21	21
Keskmiselt	34	34	29	30	27	27

1.2. Legaalsete sigarettide eelistamise põhjused

Sigarettide ostmisel eelistab enamus suitsetajatest legaalseid sigarette, kuid suur osa suitsetajaid teeb mõnikord või pidevalt valiku ka illegaalsete sigarettide kasuks. Käesolevas alapeatükis leiab käsitlemist legaalsete sigarettide eelistamine ning selle põhjused, illegaalsete sigarettide ostmise põhjused on toodud alapeatükis 3.2.

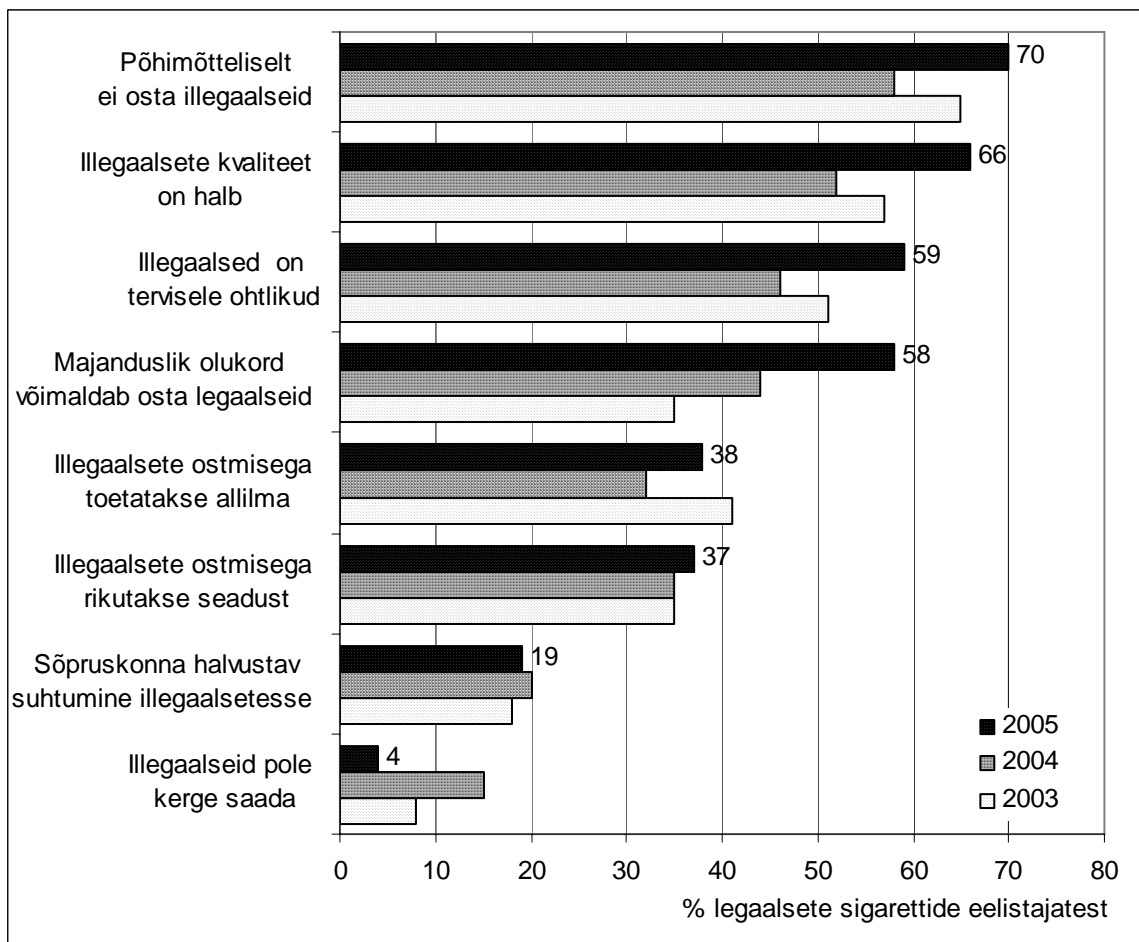
Ainult legaalseid sigarette ostis 2005. aastal 59% suitsetajatest, seega 41% ostis teatud määral ka illegaalseid sigarette. Kui vaadelda legaalsete sigarettide eelistamise trende, siis jooniselt 1.2 nähtub, et alati legaalseid sigarette eelistavaid tarbijaid oli kõige vähem 1990ndate lõpus, peale mida hakkas nende osakaal suurenema ning illegaalne kaubandus mõnevõrra taandus, kuid legaalseid sigarette eelistavate suitsetajate osakaal vähenes taas 2005. aastal. Legaalsete sigarettide eelistajaid on enim suurema sissetulekuga suitsetajate hulgas, Põhja-Eesti ning kõrgharidusega suitsetajate seas (täiendavalt vt lisa 2.2).

Joonis 1.2. Legaalse ja illegaalse sigaretti vahel valiku tegemine

Legaalseid sigarette eelistavad suitsetajad märkisid küsitlusel oma eelistuste peamise põhjusena, et salakaupa ei soovi nad osta põhimõtteliselt (vt joonis 1.3). Samas on legaalse kauba eelistamisel väga oluliseks ka asjaolu, et illegaalse sigaretti kvaliteeti hinnatakse halvaks ning tervisele ohtlikuks. Seega peetakse legalsete sigaretti kvaliteeti usaldusväärsemaks ning rohkem kontrollitumaks, ehkki osa illegaalselt müüdavaid sigarette on seaduslikult ja kontrollitult toodetud, kuid illegaalselt müüdüd – tegemist on maksupettusega. Üle poolte legalsete sigaretti suitsetajate märkis, et nende majanduslik olukord võimaldab osta seaduslikku kaupa ning see on nende jaoks väga oluline põhjus. Legaalse sigaretti eelistamisel on pingereas vähem tähtsaks arusaam, et salakauba ostmisega toetatakse allilma ning rikutakse seadust. Samuti on pingerea viimaste põhjuste seas kartus, et sõpruskond suhtuks illegaalse sigaretti suitsetamisesse halvustavalt. Seda, et salasigarette on raske kätte saada ning seetõttu neid ei osteta, märkis vaid 4% legalsete sigaretti eelistajatest.

Võrreldes eelnevate aastate tulemustega, saab öelda, et legalsete sigaretti eelistamisel on peamised põhjused jäänud aastast aastasse samaks: s.o põhimõtteliselt vaid legalsete sigaretti ostmine; hinnangud, et salasigaretid on kehvade kvaliteediga ja tervisele ohtlikud ning asjaolu, et majanduslik olukord võimaldab osta seaduslikku kaupa. Seejuures hindasid legalsete sigaretti eelistajad 2005. aastal nimetatud põhjuseid olulisemaks kui varasematel aastatel.

Joonis 1.3. Legaalsete sigarettide eelistamise põhjused

2. ELANIKE EKSPERTHINNANGUD SIGARETTIDE ILLEGAALSE KAUBANDUSE KOHTA

Üheks võimaluseks illegaalse tubakaturu uurimisel on elanike eksperthinnangute kasutamine. Viimased sisaldavad infot, mis põhineb igapäevasest elust kogunenud tähelepanekutel uuritava probleemi kohta. Antud peatükis on analüüsitud eksperthinnanguid illegaalsete sigarettide ostjate, tarbimise, müügi- ning infokanalite kohta.

Elanike eksperthinnangud sigarettide illegaalse kaubanduse kohta tuginevad peamiselt oma suhtlusringkonnast ning meediast saadud informatsioonile, vähemal määral on aluseks isiklikud kokkupuuted salasigaretide müügiga (vt tabel 2.1). Küsitlusel märkis 47% vastanutest, et on salasigaretide kohta kuulnud informatsiooni oma sugulaste, sõprade või tuttavate käest, 44% vastanutest märkis, et on andmeid saanud meediakanalite vahendusel (s.o TV, raadio, trükiajakirjandus, Internet). Oma kogemust nimetas 12% vastanutest, need on isikud, kes on salasigarette isiklikult ostnud või nende müüki pealt näinud. Tutvusringilt informatsiooni saamist ning oma kogemust nimetasid eelkõige madalama sissetulekuga inimesed ning Kirde-Eesti elanikud, meediat märkisid enam suurema sissetulekuga inimesed, kõrgharidusega elanikud ning piirkondlikult tallinlased.

Tabel 2.1. Elanike infoallikad sigarettide illegaalse kaubanduse kohta
(% vastanutest, märgitud mitu vastust)

	2004	2005
Sugulased, sõbrad, tuttavad	46	47
Meedia	31	44
Oma kogemus	18	12
Ei oska öelda	20	12

Eelnevast selgus, et sigarettide illegaalse kaubanduse peamiseks infoallikaks oli nii 2004. kui 2005. aastal tutvusring. Järgnevalt on uuritud, kui paljusid salasigaretide ostjaid inimesed isiklikult tunnevad. Tabelis 2.2 toodud tulemustest on näha, et pooled elanikud ei tea salasigaretide ostjaid oma tutvusringkonnas olevat või ei oska antud küsimuses arvamust avaldada, iga kolmas elanik teab aga mõnesid ostjaid ning iga kuues teab paljusid. Siinkohal ühtivad sotsiaal-demograafilised jaotused eelnevalt kirjeldatud suhtlusringkonnalt info saamise jaotustega. Nimelt, oma tutvusringkonna hulgas teavad salasigaretide ostjaid enim olevat

madalama sissetulekuga inimesed ning Kirde-Eesti elanikud, vähem aga kõrgema sissetulekuga inimesed ning tallinlased, samuti kõrgharidusega elanikud.

Tabel 2.2. Illegaalsete sigarettide ostjate teadmine (% vastanutest)

	2004	2005
Teab paljusid	15	16
Teab mõnesid	32	34
Ei tea kedagi	38	34
Ei oska öelda	15	16
Kokku	100	100

Elanike hinnangul on kõige levinumateks salasigaretide müügikohtadeks turud, kauplemine müüja kodus ning käest kätte müük tänavatel (märkis vastavalt 59%, 52% ja 51% vastanutest). Sarnaselt 2004. aastale teab peaaegu kolmandik elanikest mõnda pidevalt tegutsevat salasigaretide müügikohta või müüjat. Piirkondlikult on elanikud salasigaretide müügikohtadega kõige rohkem kursis Kirde-Eestis, kus pidevalt tegutsevaid müügikohti teadis 2/3 vastanutest (täiendavalt vt lisa 2.3).

Küsitlusel uuriti ka elanike arvamust illegaalsete sigarettide osa kohta sigarettide üldises tarbimises. Kui 1990ndate lõpus oli elanike hinnangul salasigaretide osakaal sigarettide üldises tarbimises keskmiselt 38%, siis 2005. aastal 32%. Siit järeldub, et elanike arvates on sigarettide illegaalne kaubandus Eestis mõnevõrra taandunud, samas perioodi 2002-2005 võrdluses pole hinnangutes enam olulisi muutusi aset leidnud.

Tabel 2.3. Illegaalsete sigarettide tarbimise osakaal üldises sigarettide tarbimises (elanike eksperthinnangute keskmine)

1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
38%	39%	37%	34%	32%	34%	32%

Illegaalsete sigarettide leviku ja tarbimise kohta kokkuvõtivate järelduste tegemiseks on vaja elanike eksperthinnanguid võrrelda inimeste hinnangutega iseenda tarbimiskäitumise kohta. Viimastele on keskendunud järgmises peatükis.

3. ILLEGAALSETE SIGARETTIDE ISIKLIK TARBIMINE

Illegaalsete sigarettide kaubanduse ja tarbimise trendide analüüsimisel saab eksperthinnangute kõrval kasutada ka elanike hinnanguid enda tarbimiskäitumise kohta, mis tuginevad isiklikele kokkupuudetele illegaalsete toodetega.

3.1. Illegaalsete sigarettide kättesaadavus

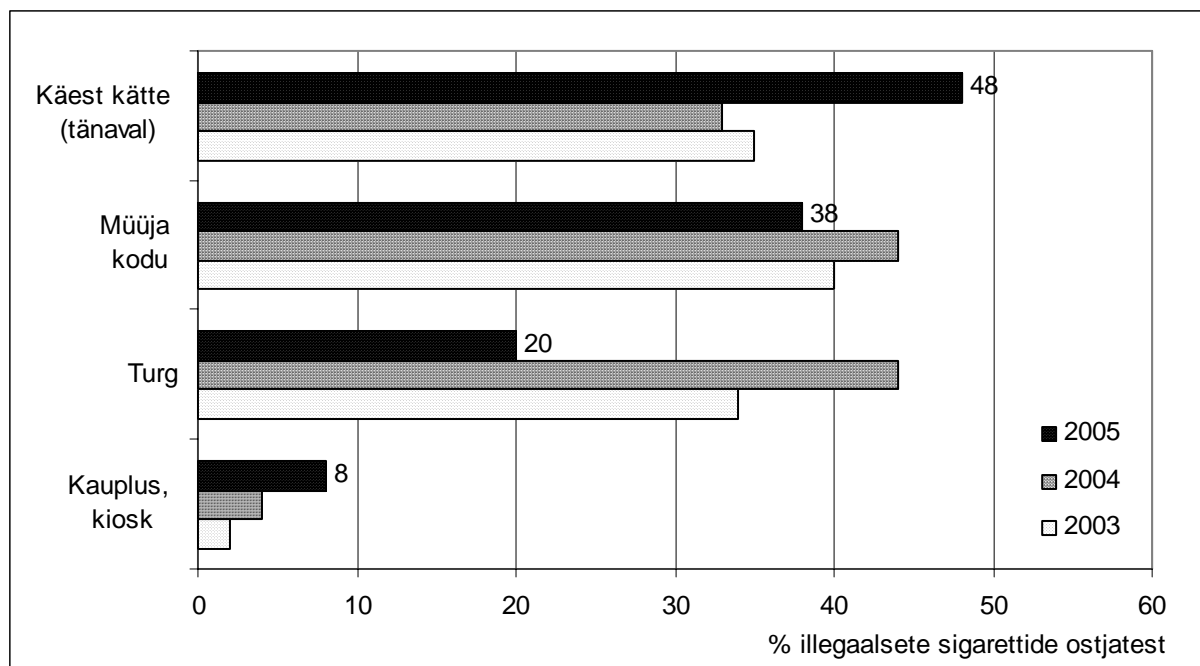
Illegaalsete sigarettide müüki mõjutab ühe tegurina nende kättesaadavus. Küsitlusel hindasid illegaalsete sigarettide ostjad kättesaadavust oma kogemuse põhjal: kas ja kuidas on nende elukohas kättesaadavus muutunud. Tabelis 3.1 toodud tulemustest järeldub, et valdavalt on salasigarettide kättesaadavus jäänud 2005. aastal samaks, kuid neid, kelle jaoks see muutus raskemaks, oli mõnevõrra rohkem kui neid, kelle jaoks salakauba ostmine oli kergem. Piirkondlikult märkisid raskemat kättesaadavust eelkõige Kesk-Eesti salasigarettide suitsetajad. Ka pikema aegrea võrdlusest nähtub, et kättesaadavus on pigem raskemaks kui kergemaks muutunud.

Tabel 3.1. Illegaalsete sigarettide kättesaadavus aasta jooksul
(% illegaalsete sigarettide ostjatest)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Muutunud oluliselt kergemaks	8	4	4	2	4	5	5	7
Muutunud mõnevõrra kergemaks	4	5	6	10	2	5	8	7
Jäänud samaks	27	50	52	50	54	55	61	49
Muutunud mõnevõrra raskemaks	14	14	24	29	23	15	14	19
Muutunud oluliselt raskemaks	10	2	5	4	9	10	3	11
Ei oska öelda	37	25	9	5	8	10	9	7
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100

Illegaalsed sigaretid on kättesaadavad erinevatest müügikohtadest ning joonisel 3.1 toodud tulemustest on näha, et 2005. aastal hoogustus salasigarettide ostmine-müümine käest kätte tänaval, samas kui 2003. ja 2004. aastal olid peamisteks ostukohtadeks müüja kodu ning turud.

Tänavamüük ja ostmine müüja kodust on enim levinud Kirde-Eestis. Lisaks märkisid suitsetajad, et neil on võimalus osta salasigarette ettetellimisel.

Joonis 3.1. Illegaalsete sigarettide ostukohad

Tabelis 3.2 esitatud pikema aegrea järgi saab öelda, et sarnaselt 2005. aastale oli salasigaretidega kauplemine käest kätte tänaval väga levinud 1990ndate lõpus ning 2000ndate alguses. Müüja kodust ostmine 2005. aastal mõnevõrra vähenes, kuid 1990ndate lõpuga võrreldes on selle osakaal märgatavalt suurem. Salasigaretide kauplemine turgudel on sõltuvalt aastast olnud suuremal või vähemal määral levinud, ühtset trendi siinkohal välja tuua ei saa. Illegaalsete sigarettide vahendust kioskite ja kaupluste kaudu on peale 1990ndate lõppu iseloomustanud langustrend.

Tabel 3.2. Illegaalsete sigarettide ostukohad (% illegaalsete sigarettide ostjatest)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Käest kätte (tänaval)	66	68	59	43	50	35	33	48
Müüja kodu	21	15	23	33	34	40	44	38
Turg	41	31	29	31	24	34	44	20
Kauplus, kiosk	24	13	7	13	8	2	4	8
Baar, restoran	3	3	1	0	2	0	1	3
Mujal	0	2	3	9	16	10	13	13

3.2. Illegaalsete sigarettide tarbimine

Illegaalsete sigarettide tarbimise peapõhjuseks on sarnaselt varasematele aastatele nende odavam hind, võrreldes legaalsete sigarettidega. Tabelis 3.3 toodud andmetest on näha, et valdav enamus illegaalsete sigarettide ostjatest (89%) peab salasigaretide odavamast hinda enda jaoks väga oluliseks ajendiks. Mõnevõrra oluline on salasigaretide ostjatele ka asjaolu, et nende kättesaadavus on kerge ning küsitlusel märkis kolmandik salasigaretide suitsetajatest, et salakauba ostmise väga tähtsaks ajendiks on nende poolt tarbitavate markide puudumine legaalsel sigarettiturul (märkisid Venemaa sigarettide suitsetajad). Küsitluse andmetel ostetakse Eestis salasigaretidest kõige enam järgmisi marke: *L&M, More, Bond, North Star*.

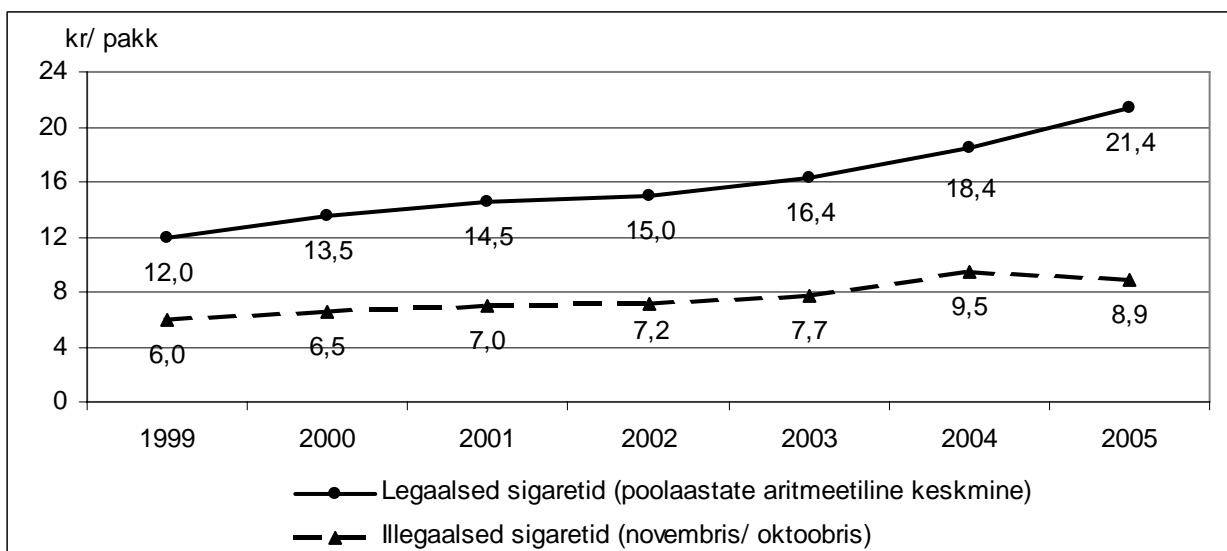
Tabel 3.3. Illegaalsete sigarettide ostmise põhjused (% illegaalsete sigarettide ostjatest)

	Väga oluline	Mõnevõrra oluline	Pole oluline	Ei oska öelda
Illegaalsed sigarettid on odavamad	89	9	2	0
Illegaalsed sigarettid on kergesti kättesaadavad	26	44	28	2
Mark, mida tarbitakse, pole legaalselt saadaval	31	15	45	9

Eelnevalt järeldus, et enamasti on legaalsete ja illegaalsete sigarettide hinnavahe salaturu leviku määravaks faktoriks. Kuna tubakatoodele rakendatakse aktsiisimaksu, siis sellest tulenevalt on legaalsete sigarettide hind oluliselt kõrgem, lisaks tuleb legaalselt toodetelt tasuda ka käibemaks. Riigimaksudest kõrvalehoidmine võimaldab müüjatel pakkuda kaupa odavamalt ning teenida maksmata maksude arvel kasumit.

Joonisel 3.2 toodud hinnavõrdlusest¹ nähtub, et legaalsed sigarettid on aastast aastasse maksnud ligi kaks korda rohkem kui mustal turul müüdavad ning 2005. aastal suurendas salasigaretide hinnaelist veelgi nende 6%-line hinnalangus, samal ajal kui legaalsed sigarettid kallinesid 16%. Euroopa Liidu (EL) liikmena tuleb Eestil harmoneerida tubakatoode aktsiisipoliitika EL nõuetele vastavaks, mis tähendab legaalsete sigarettide jätkuvat kallinemist, kuna aktsiisimäär on nõutavast tasemest madalam ning üleminekuajaperioodi jooksul aastani 2010 tuleb aktsiisimäära tõsta.

¹ Legaalsete sigarettide hinna aluseks on vabasse ringlusesse lubatud sigarettide maksumärkide statistika. Illegaalsete sigarettide hinna aluseks on tarbijaküsitluse andmed.

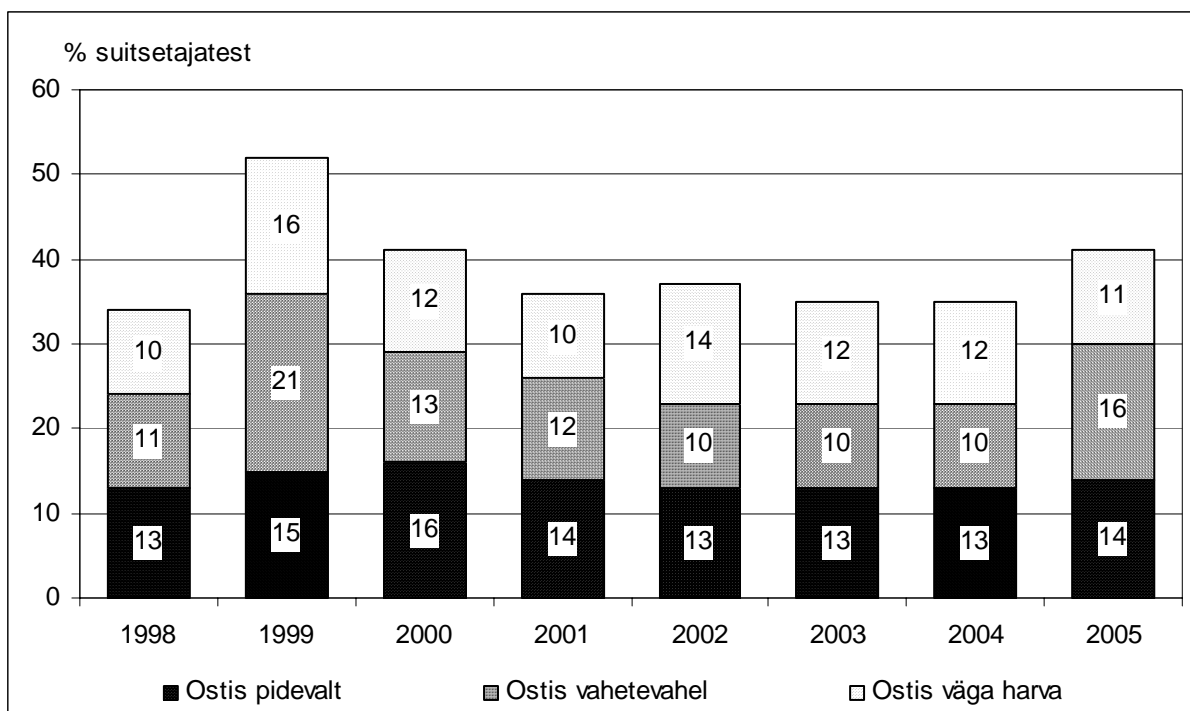

Joonis 3.2. Sigarettide hinnad

Järgnev illegaalsete sigarettide ostmise ja tarbimise analüüs tugineb suitsetajate hinnangutele oma isiklike kokkupuudete kohta salasigaretidega. Tulemustest järeldub, et 2005. aastal ostis salasigarette 41% suitsetajatest (vt tabel 3.4), seejuures ostis 14% suitsetajatest neid pidevalt, 16% vahetevahel ning 11% väga harva. Jooniselt 3.3 on näha, et salasigaretide ostjate osakaal oli kõige suurem 1990ndate lõpus, mil neid ostis üle poolte suitsetajate. 2000ndatel sigarettide illegaalne kaubandus mõnevõrra vähenes (peamiselt mõnikord või harva salakaupa ostnute arvel), kuid 2005. aasta tulemused näitasid taas kasvu. Sigarettide illegaalne kaubandus on kõige levinum Kirde-Eestis, kus salasigarette ostab 86% suitsetajatest, mis on kaks korda rohkem kui Eestis keskmiselt. Illegaalsete sigarettide ostjaid on rohkem ka väiksema sissetulekuga suitsetajate seas, mitte-eestlaste ning hariduse järgi alg- ja põhiharidusega suitsetajate hulgas (täiendavalt vt lisa 2.2).

Tabel 3.4. Illegaalsete sigarettide ostmine (% suitsetajatest)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Ostis pidevalt	13	15	16	14	13	13	13	14
Ostis vahetevahel	11	21	13	12	10	10	10	16
Ostis väga harva	10	16	12	10	14	12	12	11
Ei ostnud	66	48	59	64	63	65	65	59
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100

Joonis 3.3. Illegaalsete sigarettide ostmine

Küsitlusel hindasid salakaubaga kokkupuuteid omavad suitsetajad ka illegaalsete sigarettide osakaalu oma sigarettide kogutarbimises ning tulemustest järeldub, et keskmiselt 53% nende poolt suitsetatud sigarettidest olid 2005. aastal ostetud salakaubana. Seejuures märkis küsitlusel iga neljas salasigarette suitsetaja, et tarbib ainult illegaalseid sigarette.

Tabelis 3.5 on toodud illegaalsete sigarettide tarbimise osakaalu aegrida sigarettide kogutarbimisest, mis on eelnevaid hinnanguid arvesse võttes ümber arvestatud kõigi suitsetajate suhtes. See tähendab, et illegaalsete sigarettide suitsetajate hinnangutele tuginedes olid 2005. aastal keskmiselt 22% kõikidest suitsetajate poolt suitsetatud sigarettidest illegaalsed. Võrreldes antud näitajat eelnevate aastatega, saab öelda, et peale suhteliselt stabiilset perioodi 2001-2004, oli 2005. aastal täheldatav illegaalsete sigarettide osakaalu suurenemine kogutarbimises.

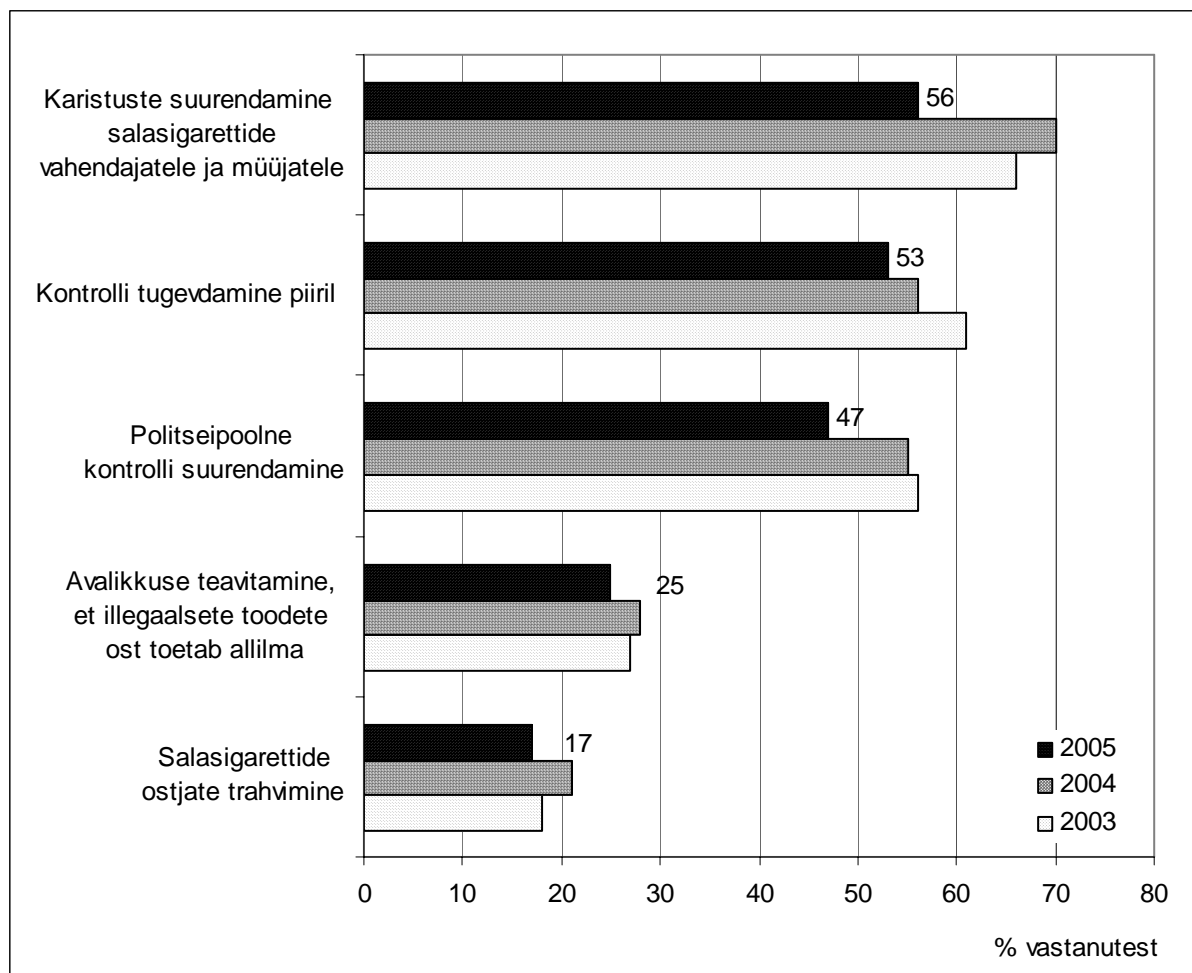
Tabel 3.5. Illegaalsete sigarettide tarbimise osakaal sigarettide kogutarbimises (ümberarvestus kõigi suitsetajate suhtes)

1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
27%	21%	19%	19%	19%	17%	22%

Illegaalsete sigarettide turuosa ja selle muutuste kohta on kokkuvõtlikud järeldused tehtud järgnevas peatükis.

3.3. Sigarettide illegaalse kaubanduse piiramise meetmed

Eesti elanikud peavad vajalikuks sigarettide illegaalse kaubanduse piiramist ning järgnevalt on välja toodud, milliseid abinõusid hinnatakse efektiivsemaks. Seda, et sigarettide illegaalse kaubanduse vähendamiseks ei peaks midagi ette võtma, arvas vaid 6% vastanutest, ülejäänute hinnangul oleks vaja rakendada meetmeid. Neist kõige mõjusam on vastanute arvates karistuste karmistamine salasigaretide vahendajatele ja müüjatele, samuti pooldatakse kontrolli suurendamist piiril ja politsei poolt (vt joonis 3.4). Vähem pooldatakse seda, et riik hakkaks avalikkust rohkem teavitama illegaalsete sigarettide ostmise ja allilma toetamise vahelistest seostest. Kõige ebapopulaarsem on salasigaretide ostjate trahvimise idee. Samasugune pingerida kujunes välja ka varasemate aastate küsitlustel, kuid 2005. aastal olid eri meetmete pooldajate osakaalud üldkokkuvõttes väiksemad. Erinevate piirangute vajadust märkisid regionaalselt rohkem Põhja-Eesti ning vähem Kirde-Eesti elanikud.

Joonis 3.4. Sigarettide illegaalse kaubanduse piiramise meetmed

Lisaettepanekutena märgiti peamiselt seda, et salasigaretide tarbimise vähendamisele aitaks kaasa suitsetamise üldine vähendamine (ulatuslikum teavitustöö suitsetamise kahjulikkusest, loobumist toetavate meetmete tõhustamine jne) ning legaalsete sigarettide hinna alandamine läbi väiksema aktsiisimaksu. Arvestades sellega, et Eestis on sigarettide aktsiisimäär Euroopa Liidu miinimumnõudest madalam ning 2010. aastaks on see vaja viia vastavusse, siis ei ole aktsiisimäära alandamine realselt teostatav ettepanek.

4. ILLEGAALSETE SIGARETTIDE OSAKAAL SIGARETTITURUL

Illegaalsete sigarettide osakaalu leidmiseks üldises sigarettide tarbimises oli eelnevates peatükkides analüüsitud Eesti elanike eksperthinnanguid ning nende isiklikke kokkupuuteid illegaalsete sigarettidega. Järgnevalt on tehtud hinnangute võrdlus ning esitatud kokkuvõtlikud tulemused.

Elanike eksperthinnangute alusel oli illegaalsete toodete osakaal 32% sigarettide kogutarbimisest ja suitsetajate oma tarbimiskäitumise hinnangu alusel 22%. Seega erinevad hinnangud 10%-punkti. Erinevate meetoditega leitud keskmised on mõjutatud mitmetest teguritest. Eksperthinnanguid mõjutab nii inimeste enda käitumine, igapäevaelust kogunev informatsioon, meedia kui ka asjaolu, et tegu on raskelt hinnatava küsimusega. Eksperthinnangutes hindavad inimesed elanikkonna üldist käitumist ning eksperthinnangud on enamasti ülehinnatud. Antud juhul on võimendavaks asjaoluks see, et suitsetamine on tervisele kahjulik ning juba seetõttu halb harjumus, samuti on halvustatav illegaalse kauba tarbimine. Samal põhjusel on hinnang enda käitumisele üldjuhul alahinnatud. Inimesed püüavad vähendada ning varjata oma sigarettide tarbimise näitajaid. Seejuures ei pruugi see alati olla tahtlik, enda käitumist püütakse alateadlikult näidata heast küljest ja paremana, kui see tegelikult on.

EKI hinnangul moodustasid 2005. aastal illegaalsed sigarettid 25-30% üldisest sigarettide siseturu mahust (mis on võrdsustatud kodumaise tarbimisega). Varasemate aastate hinnangud ning illegaalsete sigarettide turgu iseloomustavad näitajad on toodud tabelis 4.1.

Tabel 4.1. Sigarettide illegaalse kaubanduse maht ja arvestuslik maksutulukaotus

Näitaja	Ühik	1999 ²	2000 ²	2001	2002	2003	2004	2005
Legaalsete sigarettide müük siseturul (sh turistide ostud)	mld sigaretti	2,25	1,94	1,94	2,29	2,33	2,04	2,44
Illegaalse kaubanduse osakaal siseturul	%	33	30	28	22-25	22-25	22-25	25-30
Sigarettide illegaalse kaubanduse keskmine maht	mld sigaretti mln krooni	1,11 333	0,83 271	0,68 238	0,64 228	0,64 248	0,56 267	0,73-0,94 326-419
Riigieelarvesse laekumata aktsiis	mln krooni	277	229	205	191	226	234	388
Riigieelarvesse laekumata käibemaks	mln krooni	110	90	80	72	82	86	129

² Eestis legaalselt soetatud ja reisijate poolt riigist välja viidud sigarettide statistika puudumise tõttu võivad illegaalse turu maht ja maksutulukaotused olla ülehinnatud välismaaga seotud ostude osakaalu võrra legaalsest sigarettiturust.

Legaalsete sigarettide kaubanduse andmed tuginevad vaid Statistikaameti väliskaubanduse andmetele, kuna kohalik tubakatööstus puudub alates 1996. aastast. Legaalseid sigarette müüdi 2005. aastal 2,44 miljardit ning turistide poolt ostetud ja riigist välja viidud sigarettide kogus moodustas sigarettide legaalsest kaubandusest hinnanguliselt *ca* 10%. Sigarettide illegaalse kaubanduse absoluutmahu väljaselgitamiseks on kasutatud legaalsete sigarettide kodumaist tarbimist, st legaalsest müügist on turistide ostud mahaarvatud.

Illegaalsed sigaretid moodustasid 1990ndate lõpus kolmandiku Eesti elanike poolt tarbitud sigarettidest ning 2000ndatel nende osakaal vähenes. Kui perioodil 2002-2004 püsis salakaubandus üldjoontes samal tasemel, siis 2005. aastal salaturu osakaal suurenes. 2005. aastal müüdi Eestis hinnanguliselt 0,73-0,94 miljardit salasigaretit, millede käive oli 326-419 miljonit krooni.

Sigarettide illegaalne kaubandus vähendab tasumata käibemaksu ja aktsiisi arvel riigieelarvesse laekuvaid maksusummasid (tubakaaktsiisist laekus 2005. aastal riigieelarvesse 1,2 miljardit krooni). Kui illegaalselt ostetud sigarettidelt oleks tasutud aktsiis (keskmiselt 10,6 kr paki kohta) ja 18%-line käibemaks, siis oleks riik saanud hinnanguliselt *ca* 517 miljonit krooni täiendavat maksutulu³.

³ Laekumata maksusummade arvestuse aluseks on võetud illegaalsete sigarettide turu osakaalu vahemikhinnangu alampiir.

KOKKUVÕTE

Eestis suitsetab küsitlusandmetel 27% täiskasvanutest ning 41% suitsetajatest ostis 2005. aastal illegaalseid sigarette. Võrreldes 2004. aastaga, on illegaalseid sigarette ostvate suitsetajate osakaal suurenenud 6%-punkti. Salasigarette tarbijaid on enim Kirde-Eesti suitsetajate seas (86%), samuti on neid keskmisest rohkem väiksema sissetulekuga suitsetajate, mitte-eestlaste ning alg- ja põhiharidusega suitsetajate hulgas.

Peamiseks illegaalsete sigarettide tarbimise ajendiks on nende *ca* kaks korda odavam hind kui legaalsetel sigarettidel. Samas on ostuotsuse tegemisel sageli määravaks ka see, et salasigarette kättesaadavus on neid osta soovivatele suitsetajatele kerge. Alati vaid legaalsete sigarettide tarbida eelistavad suitsetajad märkisid küsitlusel, et ei soovi salakaupa osta põhimõtteliselt ning nad hindavad salasigarette kvaliteeti halvaks ja tervisele ohtlikumaks kui legaalsete sigarettide puhul.

Illegaalsete sigarettide müük toimub peamiselt käest kätte tänaval, kuid oluliseks müügikohaks on ka müüja kodu. Tänavamüük oli väga levinud ka 1990ndate lõpus, kuid peale seda selle populaarsus vähenes, kasvades taas 2005. aastal. Seejuures on müük suhteliselt avalik, kuna küsitlusest selgus, et kolmandik Eesti elanikest teab mõnda pidevalt tegutsevat müügikohta või müüjat.

Illegaalsete sigarettide osakaal kogu sigaretiturust oli 2005. aastal EKI hinnangul 25-30%. Võrreldes 2004. aastaga, mil vastav näitaja oli 22-25%, on sigarettide illegaalne kaubandus suurenenud. Koguseliselt tähendab see, et 2005. aastal müüdi 0,73-0,94 miljardit salasigarette, millede maksumus oli 326-419 miljonit krooni. Illegaalsete kaubanduse tõttu jäi riigil 2005. aastal arvestuslikult saamata *ca* 517 miljonit krooni maksutulu (aktsiisi ja käibemaksu näol).

Sigarette illegaalsete kaubanduse piiramisel peavad elanikud kõige efektiivsemateks meetmeteks karne karistusi salasigarette vahendajatele ja müüjatele ning ulatuslikku kontrolli nii piiril kui politsei poolt.

KÜSITLUSTULEMUSTE PROTSENTJAOTUSED

KAS TEIE SUITSETATE? (% vastanutest)

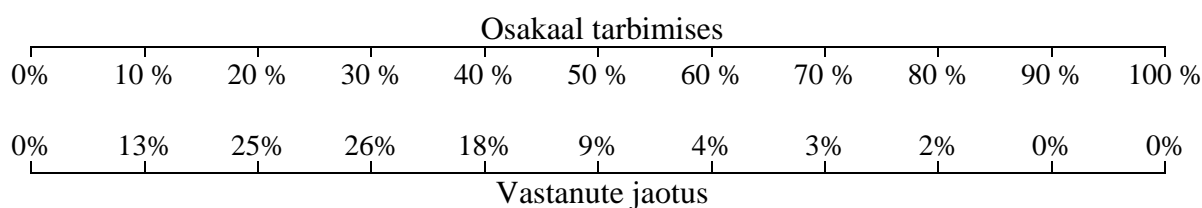
Ei suitseta üldse	73	
Suitsetan väga harva (mitte iga päev)	6	
Suitsetan iga päev	21	keskmiselt 14 sigaretti päevas

SALASIGARETTIDE KAUBANDUS EESTIS

KAS TEIE TUTVUSRINGKONNAS ON INIMESI, KES OSTAVAD SALASIGARETTE?
(% vastanutest)

Jah, tean paljusid	16
Jah, tean mõnesid	34
Ei tea kedagi	34
Ei oska öelda	16

KUI SUUREKS TE HINDATE SALASIGARETTIDE OSA EESTI ELANIKE ÜLDISES
SIGARETTIDE TARBIMISES?

MILLISED ON TEIE ARVATES SALASIGARETTIDE PEAMISED MÜÜGIKOHAD?
(% vastanutest; märgitud mitu vastust)

Käest kätte (tänaval)	51
Turgudel	59
Kauplustes, kioskites	10
Baarides, restoranides	4
Müüja kodus	52
Mujal	1
Ei oska öelda	13

KAS TEIE ISIKLIKULT TEATE MÕNDA PIDEVALT TEGUTSEVAT SALASIGARETTIDE
MÜÜGIKOHTA VÕI MÜÜJAT? (% vastanutest)

Jah	31
Ei	69

KUST OLETE SAANUD SALASIGARETTIDE KAUBANDUSE KOHTA INFORMATSIOONI?
(% vastanutest, märgitud mitu vastust)

Oma kogemusest	12
Sugulaste, sõprade, tuttavate käest	47
Meediast (TV, raadio, ajalehed, ajakirjad, Internet)	44
Mujalt	0
Ei oska öelda	12

MIDA TULEKS TEIE ARVATES TEHA SALASIGARETTIDEGA VÕITLEMISEKS?
(% vastanutest; märgitud mitu vastust)

Suurendada karistusi salasingarettide vahendajatele ja müüjatele	56
Trahvida salasingarettide ostjaid	17
Politseil suurendada kontrolli	47
Tugevdada kontrolli piiril	53
Rohkem selgitada avalikkusele, et salasingarettide ostmisega toetatakse allilma	25
Mitte midagi ei tuleks teha	6
Muu	8

KOKKUPUUTED SALASIGARETTIDEGA

KAS TE ISE OLETE OSTNUD 2005. AASTAL SALASIGARETTE? (% suitsetajatest)

Ei ole ostnud	59
Ostsin väga harva	11
Ostsin vahetevahel	16
Ostsin pidevalt	14

KUI TE EI OLE OSTNUD SALASIGARETTE, SIIS KUI OLULISED ON TEIE JAOKS JÄRGMISED PÕHJUSED? (% legaalseste sigarettide eelistajatest)

	Väga oluline	Mõnevõrra oluline	Pole oluline	Ei oska öelda
Majanduslik olukord võimaldab osta legaalseid sigarette	58	22	20	0
Peaaug endast lugu ja põhimõtteliselt ei osta salasingarette	70	13	17	0
Minu sõprusringkond suhtuks sellesse halvustavalt	19	16	50	15
Salasingarette pole kerge saada	4	12	55	29
Salasingarettid võivad olla tervisele ohtlikud	59	14	13	14
Salasingarettide kvaliteet on halb	66	16	6	12
Salasingarettide ostmisega rikuksin seadust	37	31	26	6
Salasingarettide ostmisega toetaksin allilma	38	28	26	8
Muu	2			

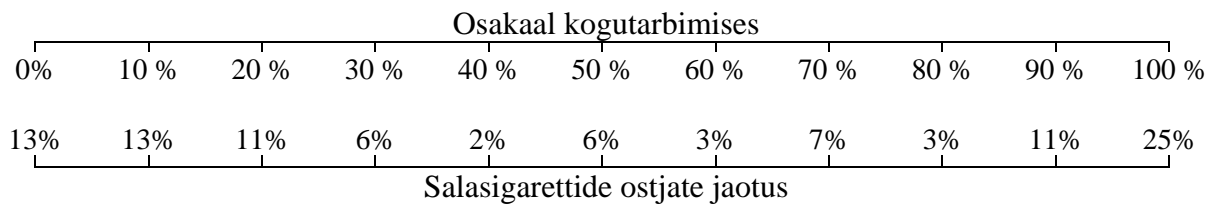
KUI TE OLETE OSTNUD SALASIGARETTE, SIIS KUI OLULISED ON TEIE JAOKS JÄRGMISED PÕHJUSED? (% salasingarettide ostjatest)

	Väga oluline	Mõnevõrra oluline	Pole oluline	Ei oska öelda
Salasingarettid on odavamad	89	9	2	0
Salasingarettid on minu jaoks kergesti kättesaadavad	26	44	28	2
Mark, mida tarbin, pole legaalselt saadaval	31	15	45	9
Muu	0			

PALUN MÄRKIGE, KUI PALJU JA MILLISE HINNAGA TE OSTSITE 2005. AASTA NOVEMBRIS SALASIGARETTE? (% salasingarettide ostjatest)

Ostsin	92	keskmiselt 22 pakki hinnaga 8,90 kr pakk
Ei ostnud	8	

MILLISE OSA MOODUSTASID SALASIGARETID TEIE SIGARETTIDE KOGUTARBIMISEST 2005. AASTA NOVEMBRIS?

MILLISEID SALASIGARETTIDE MARKE TE KÕIGE ROHKEM OSTATE?

Peamised: L&M, More, Bond, North Star

KUST TE TAVALISELT SALASIGARETTE OSTATE?

(% salasigarette ostjatest; märgitud mitu vastust)

Käest kätte (tänavalt)	48
Turult	20
Kauplustest, kioskitest	8
Baaridest, restoranidest	3
Müüja kodust	38
Mujalt	13

KAS SALASIGARETTIDE KÄTTESAADAVUS ON 2005. AASTA JOOKSUL MUUTUNUD TEIE JAOKS KERGEMAKS VÕI RASKEMAKS?

(% salasigarette ostjatest)

Oluliselt kergemaks	7
Mõnevõrra kergemaks	7
Jäänud samaks	49
Mõnevõrra raskemaks	19
Oluliselt raskemaks	11
Ei oska öelda	7

KÜSITLUSTULEMUSTE PROTSENTJAOTUSED SOTSIAAL-DEMOGRAAFILISTE GRUPPIDE LÕIKES

Elanike suitsetamisharjumused

(% vastanutest)

		Ei suitseta üldse	Suitsetab väga harva	Suitsetab iga päev
Keskmiselt		73	6	21
Regioon	Põhja-Eesti	75	6	19
	Kesk-Eesti	70	10	20
	Kirde-Eesti	61	14	25
	Lääne-Eesti	74	1	25
	Lõuna-Eesti	74	5	21
Elukoht	Tallinn	73	6	21
	suured linnad	72	7	21
	väikelinnad	72	8	20
	maa-asulad	72	6	22
Rahvus	eestlased	75	5	20
	mitte-eestlased	65	10	25
Vanus	18 - 29 aastased	65	13	22
	30 - 49 aastased	63	8	29
	50 - 64 aastased	77	3	20
	65 - 74 aastased	86	4	10
Sugu	naised	79	6	15
	mehed	63	7	30
Haridus	alg-, põhiharidus	64	4	32
	keskharidus	71	7	22
	kõrgharidus	79	6	15
Netosissetulek leibkonnaliikme kohta kuus	alla 1001 kr	59	6	35
	1001- 2500 kr	70	8	22
	2501- 4000 kr	75	5	20
	4001- 5500 kr	71	4	25
	5501- 7000 kr	73	3	24
	üle 7000 kr	76	11	13

Illegaalsete sigarettide ostmine 2005. aastal

(% suitsetajatest)

		Ei ostnud	Ostis väga harva	Ostis vahetevahel	Ostis pidevalt
Keskmiselt		59	11	16	14
Regioon	Põhja-Eesti	82	5	11	2
	Kesk-Eesti	64	16	12	8
	Kirde-Eesti	14	14	36	36
	Lääne-Eesti	48	19	14	19
	Lõuna-Eesti	65	11	13	11
Elukoht	Tallinn	79	6	13	2
	suured linnad	26	15	22	37
	väikelinnad	55	11	22	12
	maa-asulad	62	12	13	13
Rahvus	eestlased	69	10	10	11
	mitte-eestlased	32	14	33	21
Vanus	18 - 29 aastased	57	7	28	8
	30 - 49 aastased	66	13	11	10
	50 - 64 aastased	54	9	16	21
	65 - 74 aastased	57	11	14	18
Sugu	naised	70	7	14	9
	mehed	53	13	18	16
Haridus	alg-, põhiharidus	53	11	11	25
	keskharidus	56	14	20	10
	kõrgharidus	73	3	12	12
Netosissetulek leibkonnaliikme kohta kuus	alla 1001 kr	57	0	9	34
	1001- 2500 kr	52	16	19	13
	2501- 4000 kr	56	10	25	9
	4001- 5500 kr	51	15	16	18
	5501- 7000 kr	74	9	0	17
	üle 7000 kr	88	0	8	4

Pidevalt tegutseva illegaalsete sigarettide müügikoha/ müüja teadmine

(% vastanutest)

		Jah	Ei
Keskmiselt		31	69
Regioon	Põhja-Eesti	22	78
	Kesk-Eesti	34	66
	Kirde-Eesti	64	36
	Lääne-Eesti	25	75
	Lõuna-Eesti	29	71
Elukoht	Tallinn	26	74
	suured linnad	44	56
	väikelinnad	25	75
	maa-asulad	31	69
Rahvus	eestlased	26	74
	mitte-eestlased	47	53
Vanus	18 - 29 aastased	32	68
	30 - 49 aastased	33	67
	50 - 64 aastased	32	68
	65 - 74 aastased	23	77
Sugu	naised	26	74
	mehed	36	64
Haridus	alg-, põhiharidus	31	69
	keskharidus	34	66
	kõrgharidus	23	77
Netosissetulek leibkonnaliikme kohta kuus	alla 1001 kr	47	53
	1001- 2500 kr	37	63
	2501- 4000 kr	33	67
	4001- 5500 kr	24	76
	5501- 7000 kr	23	77
	üle 7000 kr	22	78

KÜSITLETUD KOGUMI ISELOOMUSTUS

Uurimistöö tugineb 789 Eesti elaniku kirjalikule küsitlusele (teostatud 2005. a detsembris). Küsitletud kuuluvad EKI tarbijate paneeli koosseisu ning esindavad läbilõiget Eesti elanikest soo, rahvuse, elukoha, regiooni, vanuse (18-74 eluaastat), hariduse ja netosissetuleku (leibkonnaliikme kohta kuus) osas alljärgnevalt. Representatiivsuse tagamiseks on tulemused kaalutud regiooni järgi.

Regiooni järgi⁴:

Põhja-Eesti	40%
Kesk-Eesti	10%
Kirde-Eesti	13%
Lääne-Eesti	12%
Lõuna-Eesti	25%

Elukoha järgi:

Tallinn	31%
suured linnad	16%
väikelinnad	21%
maa-asulad	32%

Rahvuse järgi:

eestlased	80%
mitte-eestlased	20%

Vanuse järgi:

18 - 29 aastased	15%
30 - 49 aastased	30%
50 - 64 aastased	34%
65 - 74 aastased	21%

Soo järgi:

naised	55%
mehed	45%

Hariduse järgi:

alg- ja põhiharidus	12%
keskharidus (k.a keskeriharidus)	56%
kõrgharidus (k.a magister, doktor)	32%

Netosissetuleku järgi

(leibkonnaliikme kohta kuus):

alla 1001 kr	3%
1001- 2500 kr	26%
2501- 4000 kr	30%
4001- 5500 kr	16%
5501- 7000 kr	12%
üle 7000 kr	13%

⁴ Vabariigi Valitsuse 3. aprilli 2001. aasta määrusega nr 126 kinnitatud Eesti piirkondlike üksuste statistilise klassifikaatori 3.tasemel esitatud maakondade grupid:

Põhja-Eesti: Harju maakond (sh Tallinn)

Kesk-Eesti: Järva, Lääne-Viru ja Rapla maakond

Kirde-Eesti: Ida-Viru maakond

Lääne-Eesti: Hiiu, Lääne, Pärnu ja Saare maakond

Lõuna-Eesti: Jõgeva, Põlva, Tartu, Valga, Viljandi ja Võru maakond